

2. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників МНС України. Введений в дію наказом МНС України від 07.10.2004 №100.

3. Мобільні формування державної служби медицини катастроф як механізм управління процесом подолання медико-санітарних наслідків надзвичайних ситуацій / [С. О. Гурев, П. Б. Волянський, С. М. Миронець та ін.] – К. : ІДУЦЗ НУЦЗУ, УНПЦЕМ МК МОЗ України, 2009. – С. 27.

4. Миронець С. М. Негативні психічні стани рятувальників в умовах надзвичайної ситуації : [монографія] / С. М. Миронець, О. В. Тімченко – К. : ТОВ «Видавництво «Консультант», 2008. – 232 с.

5. Реагування на виникнення надзвичайних ситуацій : [монографія / С. О. Гурев, П. Б. Волянський, С. М. Миронець, І. І. Назаренко та ін.]. – Вінниця : «ТД Едельвейс і К». – 2010. – 320 с.

6. Закон України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» від 08.06.2000 №1809 – III.

7. Постанова КМ України від 09.12.1997 № 1379 «Про затвердження заходів щодо розвитку Державної служби медицини катастроф на 1998 – 2001 роки».

Рецензенти: д. біол. н. Перелигіна Л.А., д. психол. н. Барко В.І.

УДК 159.923

Михлюк Е.І., ад'юнкт кафедри загальної психології НУЦЗУ

ВПЛИВ АКЦЕНТУАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ НА УСПІШНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті доведено необхідність проведення досліджень взаємовпливу екстремальної професійної діяльності та акцентуацій характеру різних типів і рівнів.

Ключові слова: особливі умови діяльності, акцентуації особистості, успішність діяльності.

В статье обосновывается необходимость проведения исследования взаимовлияния экстремальной профессиональной деятельности на акцентуации характера разных видов и уровней.

Ключевые слова: особые условия деятельности, акцентуации личности, успешность деятельности.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших проблем сучасної психологічної науки є проблема розвитку акцентуації особистості. Дослідження особистостей з рисами акцентуації дає можливість отримати цінні дані для прогнозування їх успішності в професійній діяльності, дозволяє виділити групи підвищеного ризику, з небажаним рівнем акцентуації, що характеризуються високою вірогідністю виникнення адаптаційних порушень у професійній сфері, які сприяють розвитку або посиленню інтрапсихічного конфлікту, фрустраційної і емоційної напруженості, психічного стресу.

Є підстава говорити про неоднозначність впливу акцентуованих рис

на досягнення особистістю вершин професіоналізму. Тема прояви акцентуацій, пов'язаних з особливим характером професійної діяльності, що носить стресогенний характер, теоретично недостатньо опрацьована і має велике практичне значення.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Значення особливостей особистості і обумовлених ними стереотипів поведінки, які можуть бути виявлені за допомогою психодіагностичних методів, для успішності навчання і діяльності підтверджується дослідженнями різного роду професійних контингентів, розділених на групи, що відрізняються за ступенем успішності.

Надзвичайно важливі у зв'язку з вивченням особливостей особистості методологічні підходи, що обґрунтовують проблеми особистості і діяльності, розумінням особистості як активного утворення.

Вказівка на активність особистості міститься у формулюванні С.Л. Рубінштейна принципу детермінізму, згідно з яким зовнішні впливи на суб'єкт переломлюються через внутрішні умови, опосередковуються ними. Відповідно до цієї концепції, проблема особистості займає в психології центральне місце. Адже внутрішні умови і є особистість з її природними, психологічними та громадськими особливостями. Таким чином, всяка зовнішня дія на особистість опосередковується її станом, особистість активно взаємодіє з об'єктивною дійсністю.

Леонтьєв А.Н., розвиваючи психологічні ідеї Л.С. Виготського, розглядає особистість, яка формується в життєвих стосунках індивіда, в ході його діяльності. Основу особистості людини становить система його суспільних за своєю природою відносин до світу, яка реалізується його діяльністю, точніше, сукупністю діяльностей. У ході розвитку суб'єкта ці діяльності організуються в ієрархію, яка утворює ядро особистості. «Вузли», що з'єднують окремі діяльності, зав'язуються в тій системі відносин, в яку вступає суб'єкт. Всі види діяльності є, за словами О.М. Леонтьєва, вихідними одиницями аналізу особистості [6].

У зв'язку з цим, як вказує Е.В.Шорохова, постає питання про необхідність досліджувати людину як єдність компонентів, що мають нерозривний зв'язок з конкретною ситуацією життя реальної людини в системі її реальних суспільних відносин і практичної діяльності.

Б.Г.Ананьєв підкреслює, що «діяльність - це процес, який пов'язує людину з навколишнім світом речей і людей, процес взаємодії людини з природою і суспільством». І одним з основних аспектів вивчення людини є вивчення її як суб'єкта діяльності, де вона постає активною силою, відтворюючою, що створює і перетворює світ свого матеріального і духовного буття.

Дані методологічні підходи надзвичайно важливі для нашого дослідження. Вони дозволять проаналізувати особистість працівника МНС з позицій різноманіття її діяльності. Ці основоположні ідеї дадуть можливість виділити психічні та соціальні особливості і зрозуміти, як вони проявляються в ситуації взаємодії особистості з навколишнім середовищем. І, головне, дозволять з'ясувати, наскільки ця взаємодія значима для досліджуваного в даній роботі об'єкта.

Вичленення істотних тенденцій, головних напрямків досліджуваної проблеми стало засобом для більш глибокого проникнення в сутність цих явищ.

«Особистість, - підкреслює К.А. Абульханова-Славська, - визначається не через абстрактну структуру діяльності, а через конкретну систему зв'язків і відносин життєдіяльності, в яких індивід займає в суспільстві певне місце і певне місце займає його діяльність. Тільки визначивши особистість як суб'єкт життєдіяльності, можна взагалі розглядати відносини «особистість - діяльність» в психології» [1].

В.Н. Панф'юров виділяє, що «діяльність - це процес, який пов'язує людину з навколишнім світом речей і людей, процес взаємодії людини з природою і суспільством. Загальним у цьому процесі є суб'єктно-об'єктна взаємодія, яка припускає: з'єднання (зв'язок з людиною) через дії з предметним середовищем своєї діяльності; розкриття (пізнання) властивостей об'єкта і власних можливостей (якостей) людини; перетворення (виробництво) в продукт властивостей об'єкта та якостей особистості - суб'єкта діяльності; реалізацію (споживання, привласнення) цих властивостей.

Ми розглядаємо співвідношення «людина - діяльність», що конкретизується в психології професій як «особистість - професійна діяльність». Основна проблема цих взаємовідносин в пошуку адекватності психічної діяльності особистості вимогам професійної праці.

К.А. Абульханова-Славська вважає, що «тільки йдучи цим шляхом - шляхом виявлення об'єктивних завдань і вимог, що диктуються життям, відносинами між людьми, необхідною діяльністю, обставинами й ситуаціями, можна виявити конкретно, що могла зробити особистість в даних умовах (обставинах, ситуаціях, відносинах) і що вона реально зробила, а головне, як вона це зробила» [1].

Як зауважує В.К. Гербачевський, «в теоретичних підходах до особистості прийнято підкреслювати важливість характеристик людини як суб'єкта діяльності. Ще більше значення такі характеристики набувають при безпосередньому практичному вивченні особистості».

В даному аспекті актуальною і важливою є концепція суб'єкта праці (Б.Г. Ананьєв, О.Г. Ковальов, Е.А. Климов), що досліджує особистісні регулятори в процесі праці, рівень розвитку особистісних характеристик як професійно важливих якостей, їх відповідність (або невідповідність) вимогам професійної діяльності.

Як зазначає дослідник акцентуованих рис особистості сучасного керівника С.Н. Епіфанцев, «оцінка тих чи інших рис особистості взагалі поза співвіднесенням їх з тими ситуаціями, в яких діє особистість, малоефективна. Це особливо характерно для акцентуованих рис особистості. Одна і та ж акцентуована риса особистості може в одних умовах сприяти успішно, а в інших - вносити в неї істотні проблеми» [4].

Л.І. Єрмаченко, розробляючи тему «Особливості професійної діяльності педагогів з рисами істероїдності», відзначає, що «істероїдні акцентуовані риси особистості роблять істотний вплив на індивідуальний стиль діяльності осіб, які працюють з людьми, в тому числі і зайнятих педагогічною діяльністю» [5; 3].

Г.М. Філіппова дає серйозний аналіз особистих особливостей соціальних працівників та впливу цих факторів, насамперед акцентуованих рис

особистості, на професіоналізм, успішність професійної діяльності. Відзначено, що особи з вираженою істероїдною акцентуацією здатні ефективно здійснювати свою діяльність в особливих умовах, практично задовольняючись моральним задоволенням від зробленої соціально значимої роботи. Для них саме це є стимулом професійного самовдосконалення. Особи з підвищеною психастеничною акцентуацією вирізняються старанністю, відповідальністю. Помірно шизоїдні особистості схильні до конструктивної інноваційної діяльності. Таким чином, автор дослідження доводить, що якщо здійснена раціональна розстановка кадрів, помірні акцентуації особистості перетворюються на професійно важливі якості. До зазначеної проблеми надзвичайно важливі підходи К. Ясперса: «Ставлення психічних аномалій до професійних занять і характеру трудової діяльності не аналізувався та глибоко. Досить одного погляду на нормальну людину, щоб розпізнати характер її професійної діяльності і відрізнити, скажімо, лікаря від комерсанта, військового від учителя. Професія накладає свій відбиток навіть на почерк людини. Але точно так само і психотичні явища забарвлюють абсолютно особливим чином, в залежності від того, чи мають вони місце у священнослужителя, вчителя або військового і т.д.».

Як підкреслює В.І. Виноградов, «акцентуації можуть або суттєво сприяти формуванню професійної схильності до того чи іншого виду професійної діяльності, або заважати цьому процесу. Так, особи з шизоїдною акцентуацією до організаторської діяльності можуть вносити напруженість, нервозність в систему міжособистісних відносин. У той же час вони можуть ніби розкритися у творчій діяльності: живопис, народна творчість, танці і т.д. Для таких осіб більш підходить самотійна робота, пов'язана з активною внутрішньою діяльністю. Ставити їх в рамки строгих відносин - значить, створювати проблеми для даної особистості і оточуючих. Кожен тип акцентуацій сприяє продуктивності в одних видах діяльності, в одних ситуаціях і перешкоджає в інших» [3, 5].

Виклад основного матеріалу. Ф.Б. Березін., М.П. Мірошников, Е.Д. Соколова [2] вважають, що професійні ситуації, які характеризуються високою динамічністю, реальною або передбачуваною загрозою, необхідністю здійснювати вибір рішення і визначати оптимальну стратегію поведінки при дефіциті часу, при неповній або суперечливій інформації, висувають особливі вимоги до адаптаційних ресурсів індивідуума. У зв'язку з цим вони відзначають важливість використання методики ММРІ в оцінці ефективності діяльності в таких умовах. При навчанні подібного роду ситуації звичайно пов'язуються з екзаменаційним стресом, у виробничих умовах - із загрозою виникнення надзвичайних подій, аварій, травм. Авторами робляться такі висновки: зіставлення груп, що характеризуються високою і низькою успішністю в таких умовах, дозволяє говорити про важливу роль стану психічної адаптації, що відбивається в рівні профілю методики багатостороннього дослідження особистості. У вивчених даними дослідниками професійних контингентах питома вага осіб, з діями яких були пов'язані надзвичайні події, створення передумов до таких пригод, аварій, виробничі травми, достовірно зростає в групах з порушеною психічною адаптацією, що в профілі методики проявляється в значенні провідних піків, що перевищують 70 Т-балів (по суті - акцентуації).

Аналізуючи успішність діяльності в динамічних ситуаціях, пов'язаних з прийняттям та реалізацією рішень (до якої ми зможемо віднести і діяльність пожежників-рятувальників), пов'язуючи її з особистісними особливостями, виявленими за допомогою основних шкал ММР1 акцентуованих рис, Ф.Б. Березін і співавтори [2] відзначають, що зниження здатності до ефективної діяльності в динамічних ситуаціях, пов'язаних з актуальною або потенційною загрозою, може бути поставлено в залежність від певних особливостей особистості. На їхню думку, в найбільшій мірі це стосується трьох особистісних типів. Перший з них характеризується психастеничними тенденціями з розвиненим механізмом фіксації тривоги, що проявляється у провідному піку профілю на сьомій шкалі, часто з одночасним підвищенням профілю за другою шкалою. Поєднання підвищеної тривожності з високим почуттям відповідальності, ретельністю, потребою максимально врахувати всі аспекти ситуації (що при помірній вираженості піку на сьомій шкалі може забезпечити достатню успішність в стабільних умовах) сприяє дезорганізації діяльності при подіях несподіваних, швидко розвиваючись, пов'язаних із загрозою, при необхідності вибирати адекватну лінію поведінки, приймати екстрені рішення, особливо якщо неможливо врахувати всі фактори, від яких можуть залежати наслідки таких рішень. На думку цих дослідників, вірогідність такої дезорганізації, ризик, пов'язаний з помилковими діями (або з бездіяльністю), викликаними розгубленістю, зростають, якщо пік профілю на сьомій шкалі (або супутній йому пік на другій) перевищує 70 Т-балів.

На думку Ф.Б. Березіна і співавторів, другий зі згаданих особистісних типів відрізняється зниженням здатності до побудови інтегрованої поведінки (особливо при наростанні емоційної напруги), явною або прихованою зневагою до прийнятих правил і норм. Ці особливості в профілі методики багатостороннього дослідження особистості відбиваються на четвертій шкалі. Вченими встановлено, що при подіях, що відрізняються високою динамічністю і значущістю прийнятих рішень, поведінку такого роду особистостей обумовлено їх імпульсивністю, недостатньою здатністю передбачати наслідки своїх дій, нехтуванням інтересами інших учасників професійної діяльності, схильністю до реакцій роздратування. Все це призводить до вираженого підвищення ризику виникнення в критичних умовах надзвичайних подій, травм, аварій. Імпульсивні прояви, нестійка здатність коригувати свою поведінку, виходячи з негативного досвіду, обумовлює відтворення неадекватної поведінки при повторному виникненні аналогічних ситуацій. У випадках, коли ведучий пік профілю на четвертій шкалі перевищує 70 Т-балів, може виникати порушення психічної адаптації особистості-звідси і прогноз ефективності в критичних ситуаціях не цілком сприятливий.

Третій з описаних авторами особистісних типів відрізняється аутичними рисами, своєрідністю сприйняття і оцінки, що в профілі методики відбивається піком на восьмій шкалі. Однак пік на цій шкалі достовірно відрізняє групу з низькою ефективністю діяльності в критичних умовах тільки в тому випадку, якщо в цій групі відзначалися виражені порушення психічної адаптації і пік профілю за восьмою шкалою перевищував 70 Т-балів. При помірній ж вираженості аутичних рис зменшення емоційної реакції в ситуаціях, стресогенних для більшості, сприяє збереженню інтегрованої поведінки. У той же

час, чим більше виражений пік профілю на восьмій шкалі, тим більш ймовірним стає зниження ефективності в умовах, що вимагають екстрених і відповідальних рішень у зв'язку з розбіжністю між реальною картиною того, що відбувається і його своєрідним сприйняттям. В екзаменаційній ситуації знижується ефективність за рахунок незвичайності мислення, незвичайного сприйняття запропонованих вимог і реакцій на свою поведінку.

У досліджених Ф.Б. Березиним., М.П. Мірошниковим, Є. Д. Соколовою професійних контингентах частка трьох розглянутих особистісних типів в групі осіб, з діями яких можуть бути пов'язані надзвичайні події, аварії, травми, становить більше двох третин, тоді як в групі з високою ефективністю їх питома вага не перевищувала 27%.

За даними цих же дослідників [2], піки профілю на інших шкалах не дозволяють достовірно диференціювати згадані групи, однак при розгляді індивідуальних профілів відзначається значення і деякі інші риси. Зокрема, слід мати на увазі схильність афективно ригідних особистостей (провідний пік профілю на шостій шкалі) діяти в критичні моменти у відповідності зі сформованими стереотипами, що може призводити до помилкових рішень у разі неузгодженості між цими стереотипами і динамікою розвитку події. Відзначено також типове для гіпертимних особистостей зменшення можливої загрози і дезорганізація активності у разі її виникнення, особливо, якщо пік профілю на дев'ятій шкалі перевищує 70 Т-балів; а також уповільнена реакція при високій динамічності подій дистимних особистостей, профіль яких стійко характеризується провідним піком на другий і вираженим зниженням на дев'ятій шкалах.

Л.Н. Собчик, роблячи поглиблений аналіз за допомогою психодіагностичних методів, виділяє цілий ряд важливих закономірностей, пов'язаних зі статтю, віком, професійним потягом, наводить різні професійно-особистісні портрети, які, на її думку, не повинні сприйматися догматично. Автор книги зазначає: «У зв'язку з розставленими акцентами всі сили розуму і таланту акцентуєваних особистостей з більшою силою витрачаються в чітко визначеному напрямку, що проявляється нехай обмеженою у виборі, але зате більш яскравою і глибокою активністю в тій сфері, до якої особистість відчуває тропізм».

Сучасні зарубіжні джерела представляють глибинний аналіз яскраво виражених індивідуально-типологічних рис особистості та їх зв'язку з успішністю діяльності, професіоналізмом представників різних професійних груп. Як критерії професійного успіху, як правило, зарубіжними авторами виділяються: рівень заробітної плати, надбавка до платні, час, протягом якого працівник отримав цю посаду, коефіцієнти професійної мобільності. Описані яскраво виражені риси особистості в різних професійних типах узагальнені і представлені як основа успішної діяльності. Досить популярна індивідуальна теорія, яка фокусується на поєднанні виражених особистісних характеристик людей з вимогами діяльності, ретельно визначенням ефективності праці, її продуктивності та оцінюванні необхідності для кожного службовця методів розвитку його як професіонала. Крім цього, на думку авторів, розвиток певних рис шляхом спрямованості впливу (активні методи навчання) ведуть саме до розвитку самої особистості та її професіоналізму. Однак рівень розвитку окремих якостей має негативний характер для певних професійних типів.

Інші зарубіжні джерела аналізують виражені особистісні риси співробітників правоохоронних органів, які виникають під впливом особливостей професійного середовища і іноді можуть призводити до професійної деформації особистості. Автори наводять конкретні рекомендації з питань профілактики та психокорекції співробітників з метою зняття негативних проявів поведінки у професійній діяльності.

Аналіз публікацій з проблеми дослідження дозволяє нам говорити про наявність професійних акцентуацій, надалі діагностично обґрунтувати проблему розвитку професійних акцентуацій, їх впливу на успішність професійної діяльності.

Висновки. За результатами проведеного теоретичного аналізу можна зробити наступні висновки:

1. У контексті осмислення ситуації, що склалася в підходах до вивчення акцентуацій особистості, особливу увагу слід приділити асиміляції нових підходів, що виникли в сучасній психології. У даному випадку автори розглядають психологічні акцентуації як суб'єктивно-особистісні фактори формування та розвитку професіоналізму, представляючи рівень розвитку деяких психологічних акцентуацій як прояв професійно важливих якостей, оцінюючи ступінь їх впливу на успішність професійної діяльності. Такі нові концептуальні розробки є опосередкованою ланкою для цілого ряду завдань, спрямованих на вивчення багатовимірності аспектів особистісних особливостей працівників МНС, їх взаємовпливу на професійну діяльність, зокрема, на дослідження процесів розвитку професійних акцентуацій.

2. В аспекті вивчення проблеми розвитку професійних акцентуацій пожежних-рятувальників важливі підходи до вивчення діяльності, здійснюваної в особливих умовах, умов і факторів, що впливають на розвиток професіоналізму. Досить невивченим є аспект детермінації впливу професійної діяльності на тенденції розвитку акцентуації особистості. Необхідно масштабне дослідження тимчасового впливу, інтенсивності впливу інших значущих чинників певних професій на розвиток характеру і рівня акцентуацій.

Дослідження особистостей з рисами акцентуації дає можливість отримати цінні дані для прогнозування їх успішності в професійній діяльності, дозволяє виділити групи підвищеного ризику, з небажаним рівнем акцентуації, що характеризуються високою вірогідністю виникнення адаптаційних порушень у професійній сфері, які сприяють розвитку або посиленню інтрапсихічного конфлікту, фрустраційної та емоційної напруженості, психічного стресу.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности / Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1980. – 335 с.
2. Березин Ф. Б. Методика многостороннего исследования личности / Березин Ф. Б., Мирошников М. П., Соколова Е. Д. – М. : Фолиум, 1994. – 175 с.
3. Виноградов В. И. Психодиагностическое обеспечение формирования психологической готовности личности к профессиональной деятельности: автореф. канд. дисс. / Виноградов В. И. – М., 1996. – 24 с.
4. Епифанцев С. Н. Психологические особенности руководителей с чертами паранойяльной акцентуации / Епифанцев С. Н. – М. : РАГС, 1996. – 154 с.

5. Ермаченко Л. И. Формирование профессионализма учителей с истероидными чертами личности: автореф. канд. дисс. / Ермаченко Л. И. – М., 1997. – 24 с.

6. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность / Леонтьев А. Н. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.

Рецензенти: к. психол. н. Афанасьєва Н.Є., к. психол. н. Крейдун Н.П.

УДК 159.9

Овсянникова Я.О., к.психол.н., старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології НУЦЗУ

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА НЕВИЛІКОВНО ХВОРИМ В УМОВАХ ХОСПІСУ

У даній публікації висвітлено, на сьогоднішній день, одне з важливих питань – психологічний супровід невиліковно хворих людей. Розглянуто та проаналізовано основні аспекти психологічної роботи з людьми, які знаходяться у хоспісі.

Ключові слова: хвороба, психологічний супровід, онкохворий.

В данной публикации затронут, на сегодняшний день, один из важных вопросов - психологическое сопровождение неизлечимо больных людей. Рассмотрены и проанализированы основные аспекты психологической работы с людьми, которые находятся в хосписе.

Ключевые слова: болезнь, психологическое сопровождение, онкобольной.

Постановка проблеми. Незважаючи на технічний прогрес 21-го сторіччя, незважаючи на матеріальні досягнення або негаразди, незважаючи на місце мешкання та професію, кожна людина може зіткнутись зі страшним діагнозом – невиліковна хвороба. Після постановки такого діагнозу завжди наступають ще й психологічні негаразди у житті такої людини. В результаті серйозної хвороби сильний відбиток накладається на всі системи життєзабезпечення людини. Біль, обмеження рухливості, зміни у відчуттях несуть хворому страх, безвихідь, безпорадність, страждання, змінюється весь уклад життя людини. Гуманізація суспільства та держави призвели до того, що все більше уваги приділяється цій категорій громадян.

Сьогодні в Україні кожен п'ятдесят сьомий житель хворий онкологічним захворюванням, а 30% невиліковних хворих — люди похилого віку та самотні люди. Щороку вмирає близько 100.000 онкопацієнтів, 70 — 80% з них страждають хронічним больовим синдромом, а також супутніми важкими диспептичними, неврологічними, психічними та іншими розладами. Ці та багато інших невиліковно хворих вкрай потребують ефективного доступного знеболювання, адекватного догляду, гуманного ставлення і підтримки на останньому етапі життя.

Паліативна допомога – напрямок медичної та соціальної діяльності, метою якого є поліпшення якості життя невиліковних хворих та їх сімей у вигляді попередження і полегшення їхніх страждань, завдяки ранньому вияв-